821.163.3-1.09
прегледен труд

ПОЕТСКО МАПИРАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ
(ЗА ПОЕЗИЈАТА НА ЉУПЧО СТОЈМЕНСКИ)

д-р Соња Стојменска-Елзесер

Универзитет „Св. Кирил и Методиј", Скопје
Институт за македонска литература

клучни зборови: поезија, Љ. Стојменски, македонски национален идентитет
key words: poetry, Lj. Stojmenski, Macedonian national identity

Македонската поезија е мапа на македонскиот идентитет. Дилемата на проучувачот е дали да ја разгледува во опфат и ширина набројувајќи ги и кумулирајќи ги составките на таа колективна меморија и идентитетска свест и совест, или да се определи само за една нејзина составна алка, за еден интимен поетски свет, преку чие разголување ќе блесне сета енергија на идентитетското позиционирање, на прашањето од типот: кој сме/кој сум и од каде сме/од каде сум, какви сме/каков сум, колку сме, кои ни се предците, кое ни е името, каков леб јадеме, какви маки страдаме... Уште повеќе ако тој поетски свет е светот на „татковите стихови", чија „светлосна нишка[1]" се пренесува на генерациите и се вткајува во новите руби и везови што ги чуваме и пренесуваме во иднината.

Македонскиот поет Љупчо Стојменски (1931-2007) зад себе остави десетина поетски збирки, од кои поголемиот број се стихови за возрасни: *Меѓу двата брега* (1957), *Крај тешките води* (1962), *Поле, под него морето* (1966), *Отимања* (1969), *Судба сончогледова* (1971), *Куршуми низ времето* (1976), *Доживотни пленици* (1988), *Светлосната нишка* (1996), а помал дел се поезија за деца и младинци: *Вистини и сништа* (1970), *Денонокно сонце* (1977) и *Види, види кој ни дошол* (1980). Во македонската култура има значаен влог преку преведувачката дејност од руски, бугарски и српски јазик. За неговиот опус во 1996 година, Петар Т. Бошковски напиша: „Љупчо Стојменски е повеќе од четири децении присутно име во современата македонска поезија како автор на лирски песни и поеми и како препејувач на стихови од руски, српски и бугарски јазик" (П.Т. Бошковски, 2003: 160), а уште порано, во 1988 година, во поговорот кон збирката поеми *Доживотни пленици* Матеја Матевски воздржано укажа на фактот дека во тој миг: „Во определувањето за поемата што ... така страствено и доследно ја испева, Љупчо Стојменски е не само ретка туку можеби и единствена творечка појава во нашата современа

[1] Наслов на една стихозбирка на Љупчо Стојменски.

поезија“ (Љ.Стојменски, 67: 1988). Уште две децении пред тоа, во приклучената рецензија кон стихозбирката *Судба сончогледова,* Бранко Заревски ја определи поетската профилација на Стојменски со следниве зборови: „Маркантните точки од поетскиот атлас на интимните доживувања на една мала, би рекол – лична географија, пејзаж и вегетација, дивите знаци на еден, сепак, благороден релјеф и благородна природа – тоа се знаци за препознавање на лирскиот свет и по малку меланхоличната рефлексија, на поетската инспирација на авторот, што се идентифицира во збирката *Судба сончогледова*“ (Љ.Стојменски, 1971: 49).

Од овие зборови сосема е јасно дека општата определба на поетскиот свет на Стојменски подразбира интимна лирика испреплетена со меланхолична рефлексија, но зошто тука се вмешува географијата, и кој е тој пејзаж, кој е тој релјеф, која вегетација, кои во сета своја дивост се „сепак благородни“? Уште во својата прва стихозбирка објавена во 1957 година, Стојменски ја вклучи песната „Глас“, која прозвучува во извесна смисла манифестно и ја покажува основната насока по која се движат трагањата на поетот. Во неа тој испеа:

Земјата ги запали своите гробовни внатрини
да ги нагрееме премрзнатите прсти
и да напишеме љубов и живот
дека ја љубиме неа
и во неа животот што е наш

Некаде под некоја стреа
замрзнала капавица една
сред лето
за да не паѓа во матните води
на калта

Дивно е тишина да си
што се полни со гласот
низ грлата на луѓето поминат
И слика да бидеш:
пејсаж од својата родина

Во овие стихови се насетуваат основните творечки принципи на поетот манифестно подредени: да ги слави животот и љубовта („нашиот“ живот во неа – „земјата“ наша, идентитетски јасно и цврсто определена), да го воспева беспрекорното чисто, праведно, добро, симболизирано во капката што смрзнува за да не биде однесена од калта, и да биде медиум низ кој ќе пропее гласот носен „низ грлата на луѓето“, а со тоа, преку својата песна да биде слика - „пејзаж од својата родина“. Интимниот свет на поетот на тој начин целосно се преклопува со пејзажот на родината, затоа што речиси целата поезија на Стојменски, дури и во најинтимните, најисповедни песни е длабоко поврзана со идентитетската мапа на неговото македонско чувствување. Со самиот одбир на епско-лирскиот израз, поконкретно на жанрот поема, кој е доминантно присутен во опусот на поетот, може да се претпостави и доминантната помалку архаично-романтичарска определба за поетско преточување и

негување на националниот идентитет во еден егзалтиран тон и со еден длабоко вдахновен родољубив и патриотски восхит и занес.

Сосема е разбирливо дека автобиографскиот дискурс, па во тој контекст и лирскиот автобиографизам, кој неоспорно е евидентен во поезијата на Стојменски, секогаш подразбира конкретно време и конкретно место, локација, топос, пејзаж... Топосите со кои се поврзува поетскиот опус на Стојменски се Штип, Скопје (постземјотресно), Охрид и Преспа. Интимата на детството и младоста на поетот се вклештени во пределите и пејзажите на роднокрајниот Штип. Не случајно како мото во неговата збирка *Судба сончогледова* е поместена кусата песна на Блаже Конески посветена на овој град. Да се потсетиме: „*Два рида со сиви погледи/ стисната, студена усмивка./ Пладневна сувост на стените./ Не расправајте ми за оние стари куќи долу/ што се ронат,/ раскажете ми за една убава љубов/ тука што поживеала.*“ Контрастот на дивиот и суров пејзаж наспрема една од безбројните „убави љубови“ збиднати во Штип, наспрема избликот емоции поврзани со тој пејзаж, е поетски мотив кој честопати се варира и во стиховите на Стојменски. Таквиот контраст го препознаваме во неговите стихови најчесто преку сопоставувањето на сушата и дождот, толку карактеристични за поднебјето, за реката Отиња која или ја има или ја нема, зависно од годишните времиња. Во една своја песна, поетот прашува: „*Сте оделе ли на воденица крај Отиња в зори*“ за да го посочи кон крајот на истата песна, карактеристичниот пејзаж - „*над воденицата тој сув пејсаж кајшто ни е врутокот*“. Во друга песна, пак, тој контраст го доловува на следниот начин:

Кај Чурлино досамоти тие Чешми Попови
Врз вжештените стени гуштери се пржат
Среде крстените од зрачења во снопови
Цркалците за водица молепствие држат.

Но, кога дождот овдека сепак ќе заврне
На грлата засипнати да им го мие болот
Толку вода проплакана бесно ќе нагрне
До смртта да чекаш да го минеш долот.

Низ повеќе песни се расеани стихови за конкретни топоними, како самата поезија да исцртува специфична поетска мапа, првенствено на родниот крај, а потоа и на најспецифичните културни точки на македонската земја. „*На прагот од Плачковица е тоа место Радања,/ под Горни Козјак е Баргала, тие згура векови*“, или „*Од Караорман преку Сушево дур до Богословец/ откај Липов дол преку Ежово до полигонот воен -/ како, татко, да се исчита овој список родословен/ на се што е наш роден крај и наша судба што е*“ или „*Од Овче Поле како од дланка судбата нека ни се чита*“ или „*Кај Кежовица до жолта попадија црвенее нежната булка/ другиот жар се стврднал во камен што го нажалува видот*“...

„Списокот родословен“ на Стојменски, таа негова „судба“ идентитетска преточена во поезија, започнува со пејзажите од македонската земја, за подоцна да се развие во неколку значајни концентрични кругови, и тоа: во кругот на лично-семејната историја и митологија, во најзначајните пунктови на општо-македонската историја, во величието на македонскиот јазик и писмо и, со

особен афинитет, во кругот на македонскиот фолклор, народната мудрост и креативност.

Кругот на семејната историја и митологија го лоцира пеењето на Стојменски во релациите со најблиските – неговите стихови најчесто се испеани во форма на обраќање кон мајката, таткото, братот (особено оние од поемата „Раздавки“) и повеќето стихозбирки му се посветени на членови од најблиското семејство... Во неколку песни се препознава ехото на семејната траума од губитокот на братот на поетот, кој загинува откако ранет и паднат во заробеништво, одбива да ги предаде своите соборци на бугарските окупатори во Штип во 1943 година. За него Стојменски ги испејува стиховите:

Не предаде, не поткажа ништо,
Та честа е посилна од живот.
Пак осети во устата пиштол
и пак смртното удирање диво.

Неминовно дојде мигот страшен,
сал споменот ќе живее довек
и со него ова чувство наше:
Ти загина, но остана човек!

Семејните премрежја се испреплетуваат и бидуваат надополнети со историските премрежја на македонскиот народ. Стиховите на Стојменски се поврзуваат со долгата низа значајни настани од историскиот раст на Македонија. Во неговите песни ќе најдат место и Самуил, и свети Климент, и Сандански, и Делчев, и АСНОМ и Илинден, и Карпош и Дедо Поп Стојан и Парапунов, и Кузман, и Трповски, и делбите, и името, и Вардар, и Егеј, и Пирин... Во тој богат идентитетски багаж, со посебна специфична тежина се одликува односот на поетот кон јазикот македонски, кога нему, на јазикот, му ги посветува стиховите:

Го помниш ли
го чуваш ли на срце ти
речи ми го мајко ле оној убав збор
во осама со тебе што сум го изучувал
да поверувам дека извор бил
а не плач и страв не нож
и забрана не како катанец
за вратата на мислите
...
Речи ми го земјо моја тој збор чеден
тој наш убав тој благ топол збор
да го почувствувам ох, така сладок
со вкусот на оној залак тврд
од црниот тогаш ’ржен леб
в мугри што сме го каснувале...

А јазикот е тој што нè води до песната, до креацијата, до народното творештво. Оти, како што вели поетот:

Првин јазикот е посеан во песната ко сочно семе,
Песната штом изникне запеана, тој во неа си цути,
потем заедно си пребидуваат во својото родно племе
како што и детето пребидува кај мајка си в скути.

Односот кон македонскиот фолклор се препознава како основен творечки принцип во двете последни стихозбирки на Љупчо Стојменски, кои претставуваат своевидни варијации на народните креации. Необичната, специфична во својот потход поетска книга *Куршуми низ времето* целосно се потпира на народните мудрости. Таа претставува, или обединува, како што самиот автор ќе определи на нејзиниот почеток: „епиграмски реплики при читањето односно слушнувањето народни поговорки". Катрените на Стојменски се надоврзуваат на мудрите народни изреки како реакции кои од современиов свет се свртуваат кон древните проблесоци на искуството и традицијата, за да го заболскотат нивниот траен сјај и во контекстот на денешнината. Со самата постапка овие стихови претставуваат едно специфично архивирање на македонската традиција и повторно исцртување на координатите на македонскиот идентитет. На пример:

СО ТОПУЗ ЧЕСТА НЕ СЕ КРЕПИ-
а која чест пред топузот го запира здивот?!
Туку зошто и окатите да бидуваат слепи
дека и со најмека перница се задушува живот!
или
ВЕСЕЛО СРЦЕ КАДЕЛА ПРЕДЕ-
ах, тоа вретено жилите што ги сука!
ах, тој цел век од еден миг меден!
ах, таа љубов – вечно неизучена ука!
или
ШТОМ ИЗЛАЖЕШ ЕДНАШ, НЕ ТИ ВЕРУВААТ ДОВЕК-
теоретски бе можело и така да се каже,
во практика, пак, еднаш му поверуваш на човек,
а потем до смртта тој сетуку те лаже...

Со голема доза на ведрина и хумор, на животна радост и надеж, поетот го свртува целосно своето внимание кон македонската традиција во стихозбирката *Светлосната нишка.* Неговата потрага по светлина започната уште во симболиката на сончогледите во претходните стихови, во оваа стихозбирка се нурнува во богатството на македонскиот народен дух, на македонската песна и мелос, за да ја пресоздаде неговата радост и светлина во своите стихови и за да ја прослави и возвеличи како израз на народниот дух и идентитет, кој како светлосна нишка се вткајува во поколенијата што доаѓаат. Неговите песни се доживуваат како специфични лични препеви на познатите македонски народни песни, низ кои трепети трајна светлина и во кои на помалку или повеќе нагласен книжевен начин се прави обид да се преточи насладата од изворно музичкото доживување, односно испејување. Еве неколку примери:

Дал и е галеник тоа
Та го заоблака веднаш
В кадифе, срма и свила,
Кога од „срцето“ свое
не ќе и рече ни еднаш:
„Мајко ле, мајчице мила!“

Мртвее златното дете
Купено в Солуна града
Со неизброиви пари,
Насмевот му е ко цвете
Но на неротката млада
не може да и го дари.

или

Да не шушлееме взалуд
што аргатуваме вака
По беговштината овде,
Стекнавме малу по малу
големо богатство така,
Обилна гозба за нов ден:

Полжав спечаливме рогат,
Угоен комарец боднат
На раженчињата вруќи
(...)
Па се надеваме ние
свадба да правиме троа
По веселничкиит навик,
Доколку среде тој вриеж
Целото богатство тоа
не ни го одвлечат мрави.

Стиховите како своевидна идентитетска карта ја откриваат песната и го поттикнуваат читателот или слушателот да си ја повика во својата свест, односно во своето внатрешно уво, убавата македонска песна која била првичниот поттик и инспирација. Стихозбирката *Светлосната нишка* во поднасловот авторот ја определува како „поема за песните македонски“ и овој пат како инкорпорирано мото употребува извадоци од есеистиката на Кочо Рацин, и тоа следниве зборови:

„Има нешто во Македонија за кое може да се зборува многу и да се пишува со наслада и радост. А тоа е македонската народна песна... Кога ја слушаме таа песна со сочувство, ни се чини како познат вик, како повик на ближен човек што на нашите жици ги произведува истите треперења... Песната на Македонија е нејзина молитва, огледало на нејзината душа и нејзина воздишка...“

Стојменски целата збирка ја осмислува како апологија на македонската народна песна, која симболички го репрезентира македонскиот идентитет. Во

рецензијата што по повод *Светлосната нишка* ја напиша Петар Т. Бошковски се истакнува:

„...*Стојменски, благодарејќи му на својот непрестаен допир со непосредниот инспиративен извор – народната песна, своите стихови ги гради со истенчена смисла за избор и со потези на впечатлива конкретизација на своите замисли така што неговите пораки и кога се искажани на егзалтиран начин, и кога се натопени со флуидот на еден понеслив народски хумор, произлегувајќи од длабокото доживување на респективниот предмет, дејствуваат природно и сугестивно. Во тие пораки, пак, се вградени како чувството и свеста за извонредните вредности на македонскиот духовен простор, така и космополитското зрачење на неговата културна традиција"* (Петар Т. Бошковски, 2003: 161).

Мапирањето на македонскиот идентитет во поезијата на Љупчо Стојменски во оваа палимпсестна стихозбирка посветена на самото пеење, на македонскиот фолклор и на неговите непроценливи вредности, достигнува своја кулминација и се преосмислува во една суптилна идентитетска порака која конечно имплицитно се насетува од сиот креативен заенес на овој поет, а таа едноставно може да се искаже во неколку збора: почитувај се себеси за да можеш да го почитуваш другиот и тој да те почитува тебе!

* * *

Со овој текст посветен на стиховите на Љупчо Стојменски (поетот и личноста која извршила огромно влијание, ако не и најголемо, врз создавањето на мојот личен идентитет) се обидов во практика, преку мојот конкретен пример, без теоретизации и стручни коментари, да одговорам на прашањата кои лебдат во воздухот кога се разговара за националниот идентитет: Како се формира националниот идентитет? Како е поврзан со семејниот идентитет? Како се пренесува приказната од едно на друго поколение? Како се врши симболичка трансмисија на културниот модел? Како се испреплетуваат „големите" и „малите приказни"? Како се негува културната различност во светот на културна кохабитација? Како го сфаќаме поимот на „постојаност" на идентитетот? Како ги помируваме привидно антагонистички поставените полови на национален идентитет и космополитизам? Конечно, и актуелната проблематика на „melting-pot", на хибридни идентитети, на транскултурност, секогаш во себе вклучува и различни сегменти, од кои некои се потрајни, некои поефемерни, некои се помалку, а други повеќе значајни за одредена индивидуа. Колку и да сум и самата склона кон динамизам и трансгресивност во секој однос, па и во однос на идентитетот, колку и да сум љубопитна кон сè ново што може да се накалеми на моето индивидуално културно и идентитетско битие, сепак, оваа „светлосна нишка" од поезијата на татко ми, за мене останува да зрачи со трајна светлина.

Литература:

Алексиев, Ацо, 1957. Писмо упатено до иднината, *Млада литература*, бр. 5-6, стр. 74-83.

Бошковски, Петар Т., 2003. Затемеленост во традицијата, *Премрежето на критиката,* Скопје, Матица македонска, стр. 160- 162.

Вангелов, Атанас, 1972. Афирмација на емоцијата, *Разгледи*, бр.1. стр. 103-105

Најдоски, Ѓорѓија: Љупчо Стојменски или автохтоно поетско создавање, предговор во Стојменски, Љупчо, 1969. *Отимања,* Скопје, Мисла, стр. 5-9.

Пановски, Доне, 1967. Белата пајажина на времето, *Современост*, бр.3, стр. 284-287.

Стојменски, Љупчо, 1957. *Меѓу двата брега*, Скопје, Култура.

Стојменски, Љупчо, 1962. *Крај тешките води,* Скопје, Кочо Рацин.

Стојменски, Љупчо, 1966. *Поле, под него морето,* Скопје, Кочо Рацин.

Стојменски, Љупчо, 1969. *Отимања,*Скопје, Мисла.

Стојменски, Љупчо, 1970. *Вистини и сништа,* Скопје, Мисла.

Стојменски, Љупчо, 1971. *Судба сончогледова,* Скопје, Нова Македонија. Заедница за издавачка дејност

Стојменски, Љупчо, 1976. *Куршуми низ времето,* Скопје, Култура.

Стојменски, Љупчо, 1988. *Доживотни пленици (две поеми)*, Штип, Друштво за наука и уметност.

Стојменски, Љупчо, 1996. *Светлосната нишка (поема за песните македонски),* Скопје, Мисла.

POETRY MAPING OF THE MACEDONIAN IDENTITY
(FOR LJUPCO STOJMENSKI'S POETRY)

Sonja Stojmenska-Elzeser

Summary

The essay is a re-view of the poetry of Macedonian poet Ljupco Stojmenski (1931-2007). It points out the main topics which are in deep connection with the national identity of the poet. The main circles of his identification in his poetry are the landscape of the own country, its history, the family history, the affirmation of the language and the respect for the folk creation which itself becomes a field of new inspiration. The poetry of this author, represented by many quotations, is devoted to the cultural identification which is transmitted to the next generations.